

НОРМАТИВНІ ПРИНЦИПИ НАУКИ ТА ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ ТЕОРІЇ

Сьогодні наука розвивається, з одного боку, в межах глибокої спеціалізації, з іншого – на перетині міждисциплінарних сфер, що свідчить про її інтегративний характер. Втім, всі наукові знання так чи інакше відповідають певним стандартам та цілком достеменним підставам. Основними з таких, зокрема називають: наукову картину світу; ідеали та норми пізнання, характерні для даної епохи і конкретизовані в рамках певної сфери; філософські підстави; ціннісну незалежність науки; неупередженість; безкомпромісність; відданість науковим традиціям; толерантність тощо.

Ми звикли вважати, що значимість та цінність наукової діяльності відкривається у контексті оцінки явищ та практики з позицій критеріїв та норм науки. Втім, у самій методології науки занадто мало уваги приділяється дослідженням понять «норма» та «нормативність», а унікальний змістовний потенціал поняття «норма», його методологічні можливості ще й досі належною мірою не з'ясовані. Методологічна рефлексія європейської філософії відводить поняттю «норма» функцію еталону або зразка, відповідно і дослідження є цінним лише тоді, коли воно відповідає не будь-якій, а лише благій меті, в якій міститься евристичний потенціал «реалізації смислу людського буття». Ця тенденція, номінально беручи початок у філософії Аристотеля, проходить через догмати схоластики, методологічні пошуки Р.Декарта та Ф.Бекона, аксіологію І.Канта, нормативно-ціннісні концепції неокантіанців. У своїй цікавості стосовно нормативності науки не є виключенням і сучасний етап філософської рефлексії. Прикладами варіантів понять «норма» та «нормативність» як підстав науки можуть виступати: «методологічні програми» конвенціоналізму, «протокольні функції» (Віденський гурток), періоди панування «нормальної науки» в межах існуючої парадигми (Т.Кун), «жорстке ядро» дослідницьких програм (І.Лакатос) тощо.

В той самий час цінність наукового дослідження визначається не лише культурним контекстом епохи, прийнятими нормами науковості, а й всією шкалою загальнолюдських цінностей. Підтвердженням цього є й так звана «аксіологічна хвиля» в сучасній науці і техніці, культурі й освіті. Сьогодні дедалі більше науковців звертаються до вселюдських цінностей, намагаючись осмислити не просто взаємозв'язок науки і цінностей, а з'ясувати аксіологічні підвалини самого наукового знання.

Наявність у науковому пізнанні норм, які переважно не протирічать соціокультурним та загальнолюдським цінностям, зумовлює структурованість, системність та впорядкованість самих результатів науки. З цієї ж точки зору науково ціннісним вважається підтвердження або спростування певної наукової теорії в рамках процесу пізнання (фактично, вплив експерименту на стереотип

мислення або наукову парадигму). Відповідно, шкала ціннісних орієнтацій у науці формується самою наукою та її головними фігурантами – вченими.

Найбільш поширене розуміння наукової нормативності – переважно об'єктивістське (емпіричне), а саме – з'ясування, наскільки реальний досліджуваний об'єкт знаходиться у межах норми. Втім, даний підхід не дає підстав вважати саму науку найвищою цінністю, переконання в чому є традиційним для європейських ідеалів раціональності та й для пострадянської методології науки. По-перше, він не диференціює ані ті об'єкти які відповідають вимогам нормативності, ані ті, що знаходяться за її межами. По-друге, очевидним є залежність наукового дослідження та його результатів не лише від наявного матеріалу, але й від засобів та прийомів, обраних шляхів (методів) та ціннісних орієнтирів. В цих компонентах критерії та норми виступають швидше сумнівними, аніж беззаперечними, тому що в методологічній сфері важливим є не розкриття вже сформованих прийомів та способів діяльності, а формування «відповідних норм та методів, продукуючи тим самим структуру раціонально-пізнавальної діяльності у філософії та науці». Крім того, весь досвід філософської рефлексії науки XX ст. свідчить, що зміна наукових теорій та ідеалів раціональності відбувається не на підставі логічної наступності, а переважно навпаки, шляхом зламів і змін підстав науки.

Власне, йдеться про те, що революційні ситуації у науці відбуваються, переважно, не завдяки емпіричному матеріалу, а якраз завдяки зміні норм та ідеалів науковості. Це помітно в еволюції геометрії, згідно з якою різні системи аксіом так чи інакше все одно відповідають досвіду і питання стоїть лише про те, яку з них вважати істиною і базовою для фізичного світосприйняття. Ті самі колізії стосуються також і еволюції фізики від механіки Ньютона до квантово-релятивістської теорії або моделі Айнштайнівського всесвіту. Принципово незмінний емпіричний матеріал відкриває вченому нові обрії дослідження завдяки зміні ідеалів нормативності, які прямо впливають на розвиток науки.